

RECENZIE

GOLEMA Martin: STREDOVEKÁ LITERATÚRA A INDOEURÓPSKE MYTOLOGICKÉ DEDIČSTVO. Prítomnosť trojfunkčnej indoeurópskej ideológie v literatúre, mytológii a folklóre stredovekých Slovanov. Banská Bystrica : Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela, 2006. 251 s.

Monografie, ktorých výskumným objektom sú staršie literárne pamiatky domácej proveniencie, sa objavujú v slovenskom prostredí ojedinele a sporadicky. Preto každý nový titul je prísľubom, že poznanie staršej slovenskej literárnej kultúry obohatí a podstatne rozšíri. Takto sľubne sa nie tak dávno „zaskvela“ publikácia literárneho vedca Martina Golemu, ktorá predstavuje „sériu výskumných sond do stredovekých textov“.

Korpus literárnych pamiatok, ktoré v rámci dejín slovenskej literatúry zaradíme do obdobia stredoveku, nie je síce rozsiahly, ale kvôli špecifickému jazykovému a estetickému kódu interpretačne pomerne náročný. To je tiež napokon dôvod, prečo púta pozornosť iba úzkeho okruhu literárnych historikov. V tomto ohľade je Golemova knižka určite hodná povšimnutia. Navyše aplikovaným interpretačným postupom môže osloviť širšiu literárnevednú obec.

Pri jednotlivých sondách Golema angažoval porovnávaciu mytológiu: „*Ak sa nám podarí presvedčivejší výklad (tak trochu v to dúfame), tak preto, že sme na ‚ihrisko‘ dostali nového hráča – novú porovnávaciu mytológiu G. Dumézila a jeho školy. Dumézil na svojich veľmi produktívnych výpravách do ‚bezodnej priepasti‘ indoeurópskych predtextov získal skutočne dôležitý a domnievame sa, že v našom prípade legitímne použiteľný materiál. Túto ‚priepasť‘ takpovediac sprístupnil verejnosti do úctyhodnej hĺbky a otvoril tým aj nové možnosti interpretácie stredovekých textov*“ (s. 82). Primárne sa Golema inšpiroval tzv. trojfunkčnou indoeurópskou ideológiou. Základom tejto ideo-

lógie je stredoveké učenie o trojakom ľude (ľud modlitby, vojny a práce). Komplexnejšiu informáciu o jeho súvekej recepcii však v publikácii nenájdeme. Neodkazuje sa ani na biblický kontext učenia o troch stavoch, spájaný s Noachovými synmi (Šemom, Jafetom a Chámom), ani na podstatnejší fakt, že o trojčlennej spoločnosti sa začína hovoriť až začiatkom 11. storočia, keď dochádza na európskom teritóriu ku konsolidácii kráľovstiev a keď po viac ako päťstoročnom období kultúrny (i literárny) život začína naberať na intenzite.

Nosnosť Dumézilovej hypotézy o indoeurópskej funkčnej, kozmickej, sociálnej, náboženskej i literárnej trojčlennosti odskúšal Golema na textoch, ktoré literárnymi prostriedkami konštruujú obraz počiatkov uhorského, českého a čiastočne i poľského štátu. Slovanom, resp. ich praslovanským predkom tak „nachádza miesto v príbehu literatúry“. S týmto cieľom vyčlenil vo vnútri literárnych dejín osobitný rámec bádania s názvom „archeológia literárnej komunikácie“. Archeológiu chápe ako „silnejší“ a dejiny ako „slabší“ pojem. Ide o archeológiu „informovanú etnológiou, antropológiou, religionistikou i archeológiou“, zameranú na orálne tradované literatúru. Na vyhľadávanie reliktov ústne tradovanej mytologickej múdrosti slúži druhý z aplikovaných postupov, ktorý je rekombináciou intertextuality s memetikou. K skrytému významu textov sa Golema usiluje preniknúť tiež pomocou inštrumentária toponomastiky, pričom argumenty tohto typu sú veľmi presvedčivé. Všetky detaily metodologickej prípravy popisuje Golema s príznačnou dôkladnosťou v prvej kapitole Metodologické východiská.

Rovnako precízny a logicky štruktúrovaný, miestami však i dosť spleťitý a komplikovaný, je výklad predkladaných hypotéz a tvrdení. Preto sa v našej (prevažne informatívnej) recenzii sústredíme iba na niektoré z ťažiskových ideí. Ak vznesieme nejaké protiargumenty, nepresiahnu literárnohistorickú kompetenciu.

Prvý interpretačný problém otvára Golema v kapitole Kosmova a Dalimilova „dívčí válka“ ako metafora indoeurópskej vojny funkcií. Upozorňuje na zvláštnosť českých verzii vojny funkcií, ktorou je vzájomná prepojenosť vzťahov medzi pohlaviami a vzťahov medzi funkčnými stavmi spoločnosti. Stredovekí českí kronikári (Kosmas, Dalimil, Pulkava, Hájek z Libočan) vychádzali primárne zo živej domácej orálnej tradície slovanského pôvodu. Tieto prastaré textové fosílie dokazujú živé kultúrne kontakty Praslovanov so starovekými Iráncami (Skýtmi, Sauromatmi). „České bojovné dívky“, ktoré mohli žiť v mýtoch, boli interpretované na základe antických podaní ako „Amazonky“ až dodatočne. Okrem mýtu prvej vojny sveta za dôležité indikátory indoeurópskej vojny funkcií považuje Golema viaceré mýty a motívy: mýtus o zrode opojenia (mýtus o vzniku medoviny), funkciu trúby ako magického predmetu, motív mrzačenia novorodencov mužského pohlavia alebo iných funkčných handicapov, záverečný motív scelenia spoločnosti rozšírený o motív zbohatnutia mužov a mýtus o troch hriechoch českých mužov. S prvou funkciou náboženskej zvrchovanosti spája Golema aj postavu mýtického kniežaťa Přemysla, ktorý v príbehu zohráva úlohu „orajúceho Mysliteľa“, a nie úlohu premýšľajúceho Oráča, ktorá by ho viazala s treťou funkciou hospodárskeho blahobytu.

V úvode kapitoly Archaickí poeti a žreci, venovanej tvorcom a šíriteľom stredovekej epickej tvorby, sa Golema pokúša rozpustiť mýtus o nebojovnosti a muzikálnosti Slovanov. Tieto atribúty prisudzuje iba komunite pamätových špecialistov. Keďže ide zatiaľ skôr o domnienku ako reálne podložený fakt, Golema tak vytvára nový mýtus. V ďalšej časti kapitoly načrtáva status archaického básnika, ktorého spája s výkonom prvej náboženskej funkcie. Vymedzuje ho ako sprostredkovateľa medzi dvoma svetmi (medzi minulým a budúcim svetom, medzi „druhým“ a pozemským svetom) a tiež ako špecialistu, ktorý poeticky formuje kultúrnu pamäť. V období veľkomoravskom a uhorskom do tejto pozície stavia Golema igrice (básnika, hudobníka, vešťa, „hádača“, čarodeja, žreca),

dôverne spojeného s pohanskou mytológiou Praslovanov. Funkčne (rituálne) ho pripodobňuje k indickému brahmanovi, keltskému druidovi či írskemu fili. Ďalej upozorňuje na skutočnosť, že v dôsledku christianizácie postupne zaujal miesto igrice v trojfunkčnej štruktúre reprezentant organizovanej cirkvi. Tak sa igrice ocitol na najnižšej priečke spoločenského rebríčka (podobne ako ruský skomoroch), z čoho vyplynulo hanlivé označenie ioculator (potulný zabávač, šašo, vtipkár, figliar), zaznamenané autorom Anonymovej kroniky, ktoré však podľa Golemu zakrýva pôvodný význam slova igrice. „*Preklad slovanského igrice latinským jokulátor sa v rámci zriedeného popisu od predstaviteľov cirkvi nemusel riadiť úprimným hľadáním čo najpresnejšej ekvivalencie, ale skôr snahou dehonestovať, označovať a vytesniť nebezpečného konkurenta, významový rozdiel môže byť podobný ako medzi slovami spisovateľ a grafoman*“ (s. 112). Podľa nášho názoru medzi pôsobnosťou igrice a jokulátora nebola až taká veľká diskrepancia, keďže produktom oboch boli hrdinské epické piesne. Latinské označenie ioculator, ktoré sa udomácnilo aj v románskych literatúrach (napríklad v španielskej literatúre el juglar či vo francúzskej literatúre jongler), treba chápať ako zastrešujúce. Pre úplnosť dodávame, že na bližšie osvetlenie pozície igrice v prvých storočiach šírenia kresťanstva použil Golema koncept tzv. liminarity V. Turnera. Z turnerovskej perspektívy sa odľahlá horská krajina, ktorou je Slovensko, javí ako prirodzene liminárny priestor. Preto je celkom pravdepodobné, že sa v ňom igrice mohli zdržiavať a možno ich považovať za liminárnych a okrajových ľudí.

Pamätovým špecialistom je venovaná aj kapitola Mýtomotorika starých príbehov a pohanské recidívy. Golema upozorňuje na ich možné ofenzívne postavenie práve v čase po prijatí kresťanstva, keď sa mohli podieľať na organizovaní pohanských vzbúr. Tak sa vitalita mýtov prejavila v podobe recidív a pôsobila proti prítomnosti.

V kapitole Dve tváre indoeurópskej náboženskej zvrchovanosti sa Golema zmieňuje

o vnútornom dualizme prvej funkcie. Dualizmus našiel svoj výraz v indoeurópskom panteóne v dvoch božstvách – vo Varunovi (magický pól) a v Mitrovi (pól zákona), ktorých kompetencie v slovanskom panteóne pripadli Velesovi a Perúnovi. Varunovský pól suverenity možno doložiť v slovanskej epike bohatierom Volchom, „fenomenálnym lovcem a nebezpečným dobyvateľom“. Stopy po pamäťových špecialistoch volchovcoch však nie sú také výrazné ako po igricoch. Mitrovský láskavý, právny a kňazský pól náboženskej zvrchovanosti indikujú postavy slovanských božstiev ako Prove, Svarog, Dažbog a Stribog.

V poslednej kapitole Dobyvateľ Arpád a Svätý kráľ Štefan ako komplementárne mytologémy funkcie náboženskej suverenity predkladá Golema hypotézu, že do textov najstarších uhorských legiend a kroník okrem staromaďarských mytologických predstáv prenikli tiež indoeurópske teologické a mytologické koncepty. Na epickom materiáli (*Anonymova kronika, Hartvikova legenda*) ukazuje prítomnosť mýtu viazaného na magický a právny pól prvej funkcie indoeurópskej náboženskej suverenity, čo vysvetľuje slovanským sprostredkovaním. Tak okruh epických postáv varunovsko-mitrovskej schémy rozširuje o dvojicu – dobyvateľa Arpáda a sv. kráľa Štefana. Všetky atribúty Varuna zodpovedajú Arpádovi. Sv. Štefan (podobne ako sv. Václav) zaujal miesto „mitrovského“ zvrchovaného vládca. Funkčný epický ekvivalent Arpáda je bohatier Volha (Volch), s ktorým ho spájajú dva kľúčové dejové motívy: zázračný rybolov a dobyvateľská vojna. Epický kráľ Štefan má blízko k rímskemu polomýtickému kráľovi Numovi. Podľa našej mienky bol obsah najstarších legiend a kroník z uhorského prostredia dosť výrazne ovplyvnený biblickým konceptom, lebo predobrazy jednotlivých motívov v biblickom texte možno nájsť. S dôrazom na chronologickú prvotnosť biblickej správy považujeme slovanské i staromaďarské mytologické predstavy iba za rôzne ozveny toho istého zvukového signálu, s ktorým po prijatí kresťanstva nanešťastne rezonujú.

Vo svojej monografii Golema predviedol interpretáciu stredovekých textov spojenú s využitím poznatkov z oblasti novej porovnávacej mytológie. Pri tomto type výkladu, ktorý obchádza autonómnou štruktúrou literatúry, sa však literárna história musela nevyhnutne ocitnúť v pozícii pomocnej disciplíny. Napriek tomu hladinu poznania stredovekej literárnej kultúry sa Golemovi podarilo rozčeriť. Čo nie je v našich pomeroch vôbec málo.

Erika Brtáňová

KLOBUCKÝ, Robert: HLASISTICKÉ HNU-
TIE: NÁROD A SOCIOLOGIA. ZAČIATKY
SOCIOLOGICKÉHO MYSLENIA NA SLO-
VENSKU. Bratislava : Sociologický ústav SAV,
2006. 165 s.

Práca Roberta Klobuckého vychádza z faktu doterajšej neprítomnosti systematickej sociologickej reflexie hlasistického hnutia a to aj napriek tomu, že prínos hlasizmu k rozvoju slovenskej sociológie a k jej neskoršej inštitucionalizácii je pomerne známym faktom. Sociológia, resp. sociologizujúce prístupy boli totiž významnou súčasťou hlasistických aktivít a prejavov a do značnej miery spoluurčovali ideové podložie programu hnutia. Aj preto sa z aspektu sociológa ukazujú jestvujúce analýzy hlasizmu z pohľadu histórie, dejín filozofie a literárnej histórie ako iba čiastkové, nevyhovujúce o ďalších určujúcich (či naopak v niektorých prípadoch špecifických) stránkach hnutia.

Prítomnú analýzu z hľadiska sociológie možno vnímať z viacerých uhlov pohľadu: ako príspevok k histórii vlastnej východiskovej vednej disciplíny (aj s naznačením metodologických problémov a rezerv slovenskej sociológie v tejto oblasti), ako akési dodatočné docenenie prínosu hlasistov pre vývin slovenskej sociológie, no predovšetkým ako pokus postihnúť, pomenovať a definovať pojmy a záujmové oblasti, resp. problémové okruhy hlasizmu z perspektí-